

СТАЛИЙ РОЗВИТОК В СТРАТЕГІЯХ НОВИХ ЧЛЕНІВ ЄС

Анотація. Досліджуються особливості стратегічного планування сталого розвитку в Європейському Союзі. Розглядаються стратегії сталого розвитку, прийняті в ЄС у 2001 р., 2006 р. та 2010 р. і головні труднощі у їх впровадженні. Аналізуються стратегії сталого розвитку держав, що належать до групи нових членів ЄС. Розкривається їх характер, головні складові, імплементаційна основа та системи моніторингу. Виділяються загальні риси та національна специфіка. Доводиться, що прийняття національних стратегій сприяє кращій координації політики сталого розвитку шляхом інтеграції його імперативів на горизонтальному та вертикальному рівнях, а також до діяльності різних секторів суспільства. Досліджуються головні форми залучення до розробки і впровадження національних стратегій сталого розвитку широкого кола партнерів, зокрема громадянського суспільства та бізнесу. Робиться висновок про важливу роль цих стратегій у вдосконаленні екологічного управління, досягненні економічного зростання, впровадження високих соціальних стандартів та вирішенні інших пріоритетних завдань національного розвитку.

Ключові слова: нові члени ЄС, стратегії сталого розвитку, горизонтальна та вертикальна інтеграція, участь, моніторинг.

Аннотация. Исследуются особенности стратегического планирования устойчивого развития в Европейском Союзе. Рассматриваются стратегии устойчивого развития, принятые ЕС в 2001 г., 2006 г. и 2010 г., и главные трудности в их внедрении. Анализируются стратегии устойчивого развития государств, принадлежащих к группе новых членов ЕС. Раскрывается их характер, главные составляющие, имплементационная основа и системы мониторинга. Выделяются общие черты и национальная специфика. Доказывается, что принятие национальных стратегий способствует лучшей координации политики устойчивого развития путем интеграции его императивов на горизонтальном и вертикальном уровнях, а также в деятельности различных секторов общества. Изучаются главные формы привлечения к разработке и внедрению национальных стратегий устойчивого развития широкого круга партнеров, в частности, гражданского общества и бизнеса. Делается вывод о важной роли этих стратегий в совершенствовании экологического управления, достижении экономического роста, внедрении высоких социальных стандартов и решении других приоритетных задач национального развития.

Ключевые слова: новые члены ЕС, стратегий устойчивого развития, горизонтальная и вертикальная интеграция, участие, мониторинг.

Abstract. Specific features of strategic planning of sustainable development in the European Union is investigated. EU strategies of sustainable development, adopted in 2001, 2006 and 2010 and the main difficulties on the way of their implementation are considered. Sustainable development strategies of countries, that belong to the group of new members of EU are analyzed. Author shows their character, main components, implementation structure and monitoring systems. The whole features and national specific of national strategies are highlighted. It is proved that the adoption of national strategies promotes better coordination of sustainable development through its integration in the horizontal and vertical levels as well as the activities of different sectors of society. Main forms of involvement in the development and implementation of national strategies for sustainable development of a wide range of partners, including civil society and business are investigated. The conclusion about the importance of these strategies in improving of environmental management, achieving economic growth, the introduction of high social standards and solving another priority national development tasks is done.

Keywords: new members of the EU sustainable development strategies, horizontal and vertical integration, participation, monitoring.

*Perga T.Y., Ph.D. in History, Senior researcher, State institution «Institute of the World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine perga@list.ru

Постановка проблеми. Питання сталого розвитку має свою історію у політичному житті Європейського Союзу. Ще у 1997 р. це питання займало чільне місце в Амстердамському договорі у якості всеосяжної мети політики ЄС. Це стало стимулом до інтеграції відповідних цілей у стратегію розвитку як Європейського Союзу в цілому, так і його окремих країн- членів. Моніторинг виконання поставлених завдань, який був здійснений у 2015 р., засвідчив, що не дивлячись на певні труднощі, ЄС невпинно крокує до своєї стратегічної мети — впровадження стратегії сталого розвитку, що є одним із важливих чинників економічного зростання в цьому регіоні Світу [1]. Значний прогрес у реалізації цієї стратегії демонструють нові члени ЄС — Польща, Угорщина, Болгарія, Чехія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Естонія, Латвія та Литва. Беручи до уваги той факт, що Україна залишається однією з небагатьох європейських країн, які досі не прийняли стратегію сталого розвитку, вивчення досвіду вказаних країн має становити для України значний практичний інтерес.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженню впровадження стратегії сталого розвитку в ЄС присвячена низка праць. Зокрема, Дж. Кар'ю-Рід, Р. Прескотт-Аллен, С. Бас, В. Далаль-Клейтон видали посібник по плануванню і впровадженню національних стратегій сталого розвитку, в якому вони розробили методологічні засади цього процесу [2]. У наступні роки з'явилась низка робіт, які вивчали досвід впровадження таких стратегій. Зокрема Дж. Меадокрофт розглянув особливості, проблеми та рефлексію цих стратегій [3], Р. Стеурер, А. Мартінуззі — їх реалізацію в ЄС [4]. У рамках Європейської мережі сталого розвитку постійно здійснюються аналітичні звіти ситуації в різних країнах.

Щодо вітчизняних фахівців, то однією з перших комплексних праць, присвячених реалізації стратегії сталого розвитку, є монографія О. Г. Білоруса та Ю. М. Мацейка «Глобальна перспектива і сталий розвиток». У ній основна увага звертається, переважно, на досвід європейських країн [5]. Сніткова Н. П. у її дослідженнях сфокусувала увагу на економічних аспектах стратегічного планування сталого розвитку в країнах Європейського Союзу [6]. Пергою Т. Ю. проаналізовано процес розробки стандартів сталого розвитку ЄС [7]. Розвідка Ю. Федуня присвячена становленню та реалізації політики сталого розвитку в країнах-кандидатах на вступ до ЄС [8]. Водночас ситуація, в цих країнах після їх вступу до ЄС так і не стала предметом спеціального наукового дослідження.

Мета статті. Метою статті є аналіз стратегій сталого розвитку в країнах, які варто виділити в окрему групу — нові члени ЄС.

Основні результати дослідження. Розпочинаючи дану наукову розвідку, перш за все, наголосимо, що вказані країни вступили до Європейського Союзу у 2004 р. (лише Румунія і Болгарія у 2007 р. та Хорватія у 2013 р.), що призвело до синхронізації їх політики з діяльністю ЄС в сфері сталого розвитку. Тому першочергово варто проаналізувати політику всеєвропейського рівня, яка, за нашими оцінками, пройшла еволюцію у кілька етапів.

Перший етап, який характеризується осмисленням значущості сталого розвитку і прийняттям першої хвилі відповідних стратегій, розпочався Конференцією з проблем навколишнього середовища і розвитку, яка відбулась у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Йоганнесбурзький саміт 2002 р. підвів підсумки десятирічної імплементації національних стратегій і визначив головні прогалини та напрямки удосконалення майбутніх документів. Він знаменував початок другого етапу

стратегічного планування в ЄС. У 2010 р. розпочався третій етап, який засвідчив розуміння глобальних викликів, що постали перед Європейським Союзом. Унаочненням цього стала їх інтеграція до стратегій регіонального та національного рівня.

Наголосимо, що в розробці національних політик нові члени ЄС послуговуються орієнтирами, закладеними у стратегіях Європейського Союзу. На даний час у сфері реалізації стратегії сталого розвитку прийнято три документи такого рівня. Першу Стратегію сталого розвитку ЄС було розроблено ще у 2001 р. на засіданні Ради Європи в Гетеборзі з метою «розбудови загальноєвропейських політичних рамок для забезпечення сталого розвитку, тобто з метою задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Вона складалася з двох головних частин: перша пропонувала заходи для зміни низки «несталих» тенденцій; друга пропонувала новий підхід, за яким економічна, соціальна та екологічна політика ЄС мають бути взаємно узгоджені та підсилювати одна одну. Цей підхід був впроваджений і в наступних стратегіях європейських країн.

Вказаний документ сфокусований на найбільш дестабілізуючих на той час тенденціях розвитку: глобальному потеплінню, нових стійких до антибіотиків мікроорганізмах та деяких видах хвороб, довгостроковому впливі хімічних відходів, безпеці здоров'я, продовольчій безпеці, бідності, розширенні забруднення навколишнього середовища, втраті біорізноманіття (враховуючи зниження родючості ґрунтів), збільшенні відходів, негативному ефекті від зростання транспортної мережі. Вказане обумовило вибір головних пріоритетів стратегії: зміна клімату, здоров'я громадян, бідність та соціальну виключність, старіння суспільства, менеджмент природних ресурсів, мобільність та транспорт. Був зроблений і акцент на необхідності розробки у відповідності до Йоганнесбурзького плану дій національних стратегій сталого розвитку. Надзвичайно важливим компонентом даної стратегії є постановка завдання про розробку індикаторів сталого розвитку, що поклало початок вимірюванню та оцінці ефективності цієї політики в ЄС [9].

Перше п'ятиріччя впровадження завдань стратегії продемонструвало низку труднощів, з якими зіткнулися країни ЄС. Зокрема, це — відсутність чіткого розуміння сутності сталого розвитку, що породжувало острахи за майбутнє та протидію деяких секторів, недостатня гнучкість стратегій в контексті їх адаптації до змінних умов глобального розвитку, висока теоретизація та відсутність механізму інкорпорації цілей сталого розвитку в повсякденне життя, слабкі виконавчі механізми на локальному рівні, недостатня узгодженість дій на світовому, регіональному й національному рівнях. Спостерігалася також розпливчатість пріоритетів та нез'ясованість можливості впливу стратегій сталого розвитку на політичні пріоритети національного розвитку та шляхи таких змін, свідченням чого була відсутність у багатьох стратегіях механізмів фінансової підтримки інтеграції пріоритетів сталого розвитку до національної політики держав.

У Комунікації 2005 р. Європейська Комісія була змушена визнати, що, попри всі зусилля, у деяких секторах продовжувався розвиток неусталених тенденцій, зокрема, це стосувалось зміни клімату та енергоспоживання, здоров'я населення, бідності та соціальної виключності, демографічної ситуації, недостатньо ефек-

тивного менеджменту природних ресурсів, використання земель, розвитку транспортної мережі, втрати біорізноманіття. Це спонукало до перегляду стратегії сталого розвитку ЄС, що відбулось у 2006 р.[10].

«Оновлена стратегія сталого розвитку ЄС» вказала загальний вектор змін на рівні планування як для ЄС у цілому, так і для окремих країн-членів союзу. Пріоритетними напрямками цього документу були наступні: зміна клімату та чиста енергетика, транспорт, стале споживання і виробництво, збереження і управління природними ресурсами, охорона здоров'я, соціальне включення, демографія і міграція, глобальна бідність та виклики сталого розвитку [11].

У 2010 р. Європейський Союз схвалив нову стратегію розвитку на наступні 10 років — «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання», яка, на наш погляд, розкриває європейську соціально-економічну концепцію розвитку у першій чверті XXI ст. Вона спрямована на надання економічному зростанню в ЄС нової якості.

Так, у Стратегії — 2020 визначається п'ять пріоритетних напрямів діяльності: зайнятість; зміна клімату та енергетика; дослідження та інновації; освіта, боротьба з бідністю. Вказується, що виконання поставлених завдань вимагає скоординованих дій країн-членів ЄС, включаючи соціальне партнерство та розбудову громадянського суспільства. Також цей документ передбачає подолання наслідків глобальної фінансової кризи, серед яких: уповільнення темпів економічного зростання, високий рівень безробіття, збільшення рівня зовнішнього боргу, дисбаланс бюджетів окремих країн ЄС. Стратегія вказує і на шляхи розв'язання таких спільних європейських проблем, як: брак природних ресурсів, зміна клімату, старіння націй. У цьому документі підкреслюється важливість адаптації вказаних глобальних завдань до національних умов кожної країни, що вимагає від держав-членів ЄС інтегрувати ці завдання до своїх стратегічних документів.

Особливістю цієї стратегії, на наш погляд, є оголошення семи флагманських ініціатив, що мають створити сприятливі умови для виконання поставлених завдань: «Інноваційний Союз», «Молодь у русі», «Цифровий порядок денний для Європи», «Ефективні ресурси Європи», «Індустріальна політика ери глобалізації», «Порядок денний нових компетенцій та робочих місць», «Європейська платформа подолання бідності» [12].

Щодо національних стратегій сталого розвитку, то, як зазначають Дж. Кар'ю-Рід, Р. Прескотт-Аллен, С. Бас, В. Далаль-Клейтон, їх метою є спрямувати «мобілізацію і зосередження зусиль суспільства по досягненню сталого розвитку» [2, с.28]. Цю думку підтримує і Р. Стеурер, який вважає, що національні стратегії мають служити форумом для артикуляції суспільством бачення сталого майбутнього, а також рамками для процесів переговорів, посередництва і консенсусу й нарощування потенціалу у досягненні цілей сталого розвитку [4, с.460]. В багатьох країнах ЄС вони розглядаються, як драйвери для постановки нових амбітних цілей та реформування державного управління.

Аналіз свідчить, що прийняття національних стратегій сталого розвитку в країнах — нових членах ЄС розпочалося ще в період їх асоційованого членства і тривало вже після вступу до Європейського Союзу. Зокрема вони були прийняті: в Угорщині — у 1999 р., у Польщі — в 2000 р., у Словаччині — в 2001 р., у Латвії — в 2002 р., в Литві — у 2003 р., у Чехії — в 2004 р., у Словенії та Естонії — у 2005 р., в Хорватії — у 2009 р., в Болгарії — у 2011 р.

За своїм характером всі вони спрямовані на інтеграцію трьох складових сталого розвитку: економічної, соціальної та екологічної, однак, деякі країни практикують ширший підхід. Пріоритетами національних стратегій нових членів ЄС стають й інші сфери, які мають для них стратегічне значення. Наприклад, у Словенії та Естонії така стратегія охоплює і сферу культури, у Чехії — R&D, освіту, європейські та міжнародні питання та належне управління, у Литві — територіальний розвиток та співробітництво в цілях розвитку.

Окремо варто виділити Стратегію сталого розвитку Хорватії, яка фокусується на довгострокових заходах в наступних восьми ключових областях: обнадійливе зростання населення в Республіці Хорватії, навколишнє середовище та природні ресурси, заохочення сталого виробництва та споживання, забезпечення соціальної і територіальної згуртованості і справедливості, забезпечення енергетичної незалежності та підвищення ефективності використання енергії, зміцнення здоров'я населення, взаємопов'язаність у Республіці Хорватія, захист Адриатичного моря, прибережних районів і островів.

На наш погляд, на даний час в країнах — нових членах ЄС вже можна констатувати другий етап стратегічного планування сталого розвитку. На це вказує прийняття більшістю країн оновлених стратегій. Зокрема, в Литві це відбулось у 2009 р., в Чехії — у 2010 р., у Словенії — в 2014 р. При цьому наголосимо, що деякі країни, беручи за взірець стратегію ЄС «Європа-2020», надали цим стратегіям довгостроковий характер. До цих країн належить Угорщина («National Framework Strategy on Sustainable Development 2012-202»), Румунія («Romania 2013-20-30»), Латвія («Latvia2030»).

У цій площині вирізняється досвід Польщі, яка у 2009 р. прийняла пакет стратегічних документів, спрямованих на формування системи комплексного управління розвитком країни. В його рамках прийняті: «Довгострокова стратегія розвитку 2030», яку координує Канцелярія прем'єр-міністра, «Середньострокова Стратегія розвитку 2020», за яку відповідає Міністерство регіонального розвитку, та 9 інтегрованих секторальних стратегій, серед яких: «Інновації і ефективність стратегії економіки», «Стратегія розвитку людського капіталу», «Стратегія розвитку транспорту», «Енергетична безпека та навколишнє середовище», «Ефективна держава», «Суспільний капітал», «Стратегія регіонального розвитку», «Стратегія національної безпеки», «Сталий розвиток сільських районів і сільського господарства».

Відповідальність за виконання стратегій сталого розвитку в країнах — нових членах ЄС покладається на профільні міністерства, а в тих країнах, де створені спеціальні уповноважені органи зі сталого розвитку (наприклад, в Угорщині це Національна рада зі сталого розвитку), — і на них також.

Потрібно наголосити, що прийняття національних стратегій сприяє кращій координації політики сталого розвитку шляхом його інтеграції на горизонтальному та вертикальному рівнях, а також до діяльності різних секторів суспільства (державні, приватні та наукові кола, громадянське суспільство), що врешті-решт стає однією з важливих умов успіху в цій сфері.

У випадку вертикальної інтеграції мова йде про імплементацію сталого розвитку на різних рівнях управління (регіональному, національному та локальному). У Європейському Союзі поширені наступні механізми імплементації стратегії сталого розвитку:

1. консультації, що зазвичай набувають різних форм. У «старих» членах ЄС поширені практикуми або семінари (Фінляндія), круглі столи та дискусії (Австрія), зустрічі (Німеччина), діалоги (Данія). В Угорщині активно практикується онлайн діяльність, а в Естонії створена Спільна комісія міністерських структур (JСMB), яка відіграє роль форуму для багаторівневого співробітництва, що збирається щорічно для обговорення нагальних проблем. Цей механізм сприяє виробленню рекомендацій щодо впровадження елементів національних стратегій або запитів щодо діяльності країн-членів ЄС.

2.10 країн-членів ЄС для підтримки впровадження стратегій почали застосовувати офіційні та неофіційні механізми зміцнення співробітництва й координації, які сприяють поліпшенню взаємодії між різними рівнями державного управління. Найбільш «сформованими» вони є в Австрії, Фінляндії, Німеччині та Швейцарії. Водночас в нових членах ЄС цей механізм популярності не отримав.

3. Деякі країни (наприклад, Угорщина та Литва) розпочали процес підвищення обізнаності, обміну досвідом та інформацією, хоча цей механізм, на думку Ю. Пізано, К. Лепашіц та Дж. Бергера є найменш дієвим [13].

Однією з виявлених нами тенденцій є інституалізація деяких з вказаних механізмів, яка набуває кілька проявів. Найбільш поширеним є формування в країнах ЄС рад, комісій або інших органів. Зокрема, це стосується Швейцарії, Німеччини, Латвії та Фінляндії. Наприклад, у Латвії створена Національна рада з розвитку (NDC), яка координує стратегічне планування між національним та субнаціональним рівнями. Членами цієї ради, яку очолює прем'єр-міністр країни, є органи влади субнаціонального рівня та інституції регіонального планування.

У деяких країнах-членах ЄС політика вертикальної інтеграції формалізована в правових актах. Прикладом є Хорватія, в якій прийнятий Закон про захист навколишнього середовища (ОГ 110/07), що передбачає відповідальність за сталий розвиток на різних політичних рівнях, в тому числі, і для національного уряду, округів, міст та інших відповідних зацікавлених сторін.

На відміну від вертикальної, горизонтальна інтеграція відображає співробітництво між різними міністерствами та адміністративними органами на національному рівні в питаннях реалізації політики сталого розвитку. Як правило, європейські країни розробляють різні форми внутрішньоміністерської та міжвідомчої координації й імплементації цілей національних стратегій сталого розвитку. Формат цих механізмів залежить від роботи створених структур: міжвідомчої групи (Естонія), комісії (Бельгія) комітетів (Комітет зі Сталого розвитку Австрії чи Комітет державних секретарів в Німеччині) або мережі (міжвідомча мережа Секретаріатів у Фінляндії).

З точки зору організаційного оформлення горизонтальні механізми можна розділити на три групи. До першої відносяться міжвідомчі органи найвищого, політичного рівня. Яскравим прикладом є Німеччина, в якій з 2000 р. існує Державний комітет секретарів зі сталого розвитку. Однак в нових членах ЄС такий механізм поки що не розвинений.

Друга група горизонтальних механізмів унаочнена у міжвідомчих органах адміністративного рівня: її учасниками в основному є представники національних управлінь (міністерств) під керівництвом Міністерства охорони навколишнього середовища. Зокрема, створені: в Естонії — Комісія зі сталого розвитку (1996 р.), в Румунії — Національний центр з питань сталого розвитку (1997 р.),

у Словаччині — Державна рада з питань сталого розвитку (1999 р.), у Чехії — Урядова рада з питань сталого розвитку (2003 р.), у Болгарії — Міжвідомча Консультативна рада з питань сталого розвитку (2006 р.).

Також доречно виділити групу гібридних режимів, головною характеристикою яких є участь та консультації з громадськістю, зокрема з такими зацікавленими сторонами, як НУО, ділові і наукові кола або громадянське суспільство (наприклад, Чехія, Угорщина). Так, у Чехії Урядова рада зі сталого розвитку відповідає за координацію здійснення політики між центральними адміністративними установами на міжвідомчій основі. Представники всіх міністерств та зацікавлених сторін приймають участь у різних структурах Ради — комітетах та робочих групах.

Важливим елементом усіх вказаних стратегій є оцінка здобутків. У багатьох країнах, наприклад, у Чехії, огляд ситуації набуває вигляду доповідей щодо прогресу. У Латвії та Литві такі доповіді робляться двічі на рік, в Словенії — щорічно.

Розвиток індикаторів для моніторингу розвивався в нових членах ЄС і є логічним наслідком прийняття національних стратегій сталого розвитку. Загалом національні індикатори оцінки здобутків включають як власні специфічні показники, так і показники Євростату, які широко використовуються союзом в різних системах оцінок. Кількість індикаторів варіюється в залежності від потреб країн. Наприклад, в Чехії їх 47, в Словаччині — 71, в Литві — 84, в Хорватії — 130. Проте найбільша кількість індикаторів сталого розвитку в Угорщині — 155.

Нагадаємо, що одним із наріжних каменів екологічної політики та політики сталого розвитку в ЄС є участь, що передбачає залучення до процесу прийняття рішень широкої кількості недержавних акторів, включаючи НУО, бізнес, профспілки, академічну спільноту та громадянське суспільство. Форми залучення до участі в таких структурах є різними — від організації зустрічей, консультацій, конференцій і воркшопів до проведення дискусій різного формату. В Угорщині для цього широко використовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Наприклад, експертам, представникам професійних, урядових та неурядових структур періодично розсилаються електронні запрошення на різні панельні дискусії та зустрічі. Всі вказані форми спрямовані на створення спільного простору для дебатов, консультацій та обміну інформацією.

В деяких країнах були інституалізовані структури, що мають у впровадженні сталого розвитку дорадчий характер. В їх рамках комунікація відбувається на постійній основі. Так, у Чехії існує Урядова рада зі сталого розвитку, в Хорватії — Рада з матеріального планування та Рада із захисту довкілля і сталого розвитку, в Естонії та Литві — національні ради зі сталого розвитку [14].

Висновки. Аналіз стратегій сталого розвитку в нових членах ЄС дозволяє виділити низку головних характеристик цих документів, серед яких:

1. інтеграція економічних, соціальних та екологічних цілей, а при необхідності — й інших стратегічних національних цілей розвитку;
2. горизонтальна та вертикальна інтеграція імператив сталого розвитку в рамках багатовекторної взаємодії;
3. залучення до співпраці на всіх стадіях (від планування до імплементації) багатьох зацікавлених сторін, ефективне партнерство, прозорість і підзвітність діяльності;

4. розвиток потенціалу і створення сприятливих умов для його розкриття;
5. фокус на пріоритетних результатах та узгоджених заходах з імплементації;
6. фінансування виконання поставлених завдань;
7. постійна оцінка і моніторинг.

Сьогодні нові член ЄС перетворюються на активних гравців політики сталого розвитку європейського рівня. Розширення та поглиблення діяльності в цій сфері, до якого вони вже перейшли, створює умови для вдосконалення екологічного управління, досягнення економічного зростання та впровадження більш високих соціальних стандартів, а також розв'язання інших, не менш важливих проблем національного розвитку, що постають перед ними на початку ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sustainable development in the European Union. 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy 2015 edition [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6975281/KS-GT-15-001-EN-N.pdf>
2. Carew-Reid J. Strategies for national sustainable development: a handbook for their planning and implementation / J. Carew-Reid, R. Prescott-Allen, S. Bass, B. Dalal-Clayton. — London: Earthscan, IUCN and IED, 1994. — 121 p.
3. Meadowcroft J. National Sustainable Development Strategies: Features, Challenges and Reflexivity / J. Meadowcroft // European Environment. — 2007. — №17(3). — p.152-163.
4. Steurer R, Toward a New Pattern of Strategy Formation in the Public Sector: First Experiences with National Strategies for Sustainable Development in Europe / R. Steurer, A. Martinuzzi // Environment and Planning: Government and Policy. — 2005. — № 23(3). — p.455-472.
5. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток : систем. маркетинг. дослідж. / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. — К.: МАУП, 2005. — 492 с.
6. Сніткова Н.П. Досвід стратегічного планування сталого розвитку в країнах Європейського Союзу / Н. П. Сніткова // Економіка та держава. — 2012. — №11. — С.11-14.
7. Перга Т. Стандарти сталого розвитку / Т. Перга // Віче. — 2006. — № 9-10. — С. 47-50.
8. Федунь Ю. Становлення та реалізація політики сталого розвитку в країнах-кандидатах на вступ до ЄС / Ю. Федунь // Вісник Львівського університету. — 2014. — Вип.36., ч.11. — С.71-80.
9. Communication from the Commission. Sustainable Europe for a Better World: European Union Strategy for Sustainable Development. Brussels, 15.5.2001. — COM (2001)264final [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/innovation/pdf/library/strategy_sustdev_en.pdf
10. Communication from Mr. Almunia to the Members of the Commission. Sustainable development Indicators to Monitor the Implementation of the European Sustainable development Strategy. SEC (2005)161final [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/76524/276592/Communication+from+M.Almunia+SDI/a0e3e2f7-9ea8-4486-abcb-250d5f8806ce>
11. Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS)-Renewed Strategy. Council of the European Union [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.etuc.org/sites/www.etuc.org/files/st10117.en06.pdf>
12. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM(2010) 2020. Brussels: EC [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

13. Pisano U., Lepuschitz K., Berger G. National Sustainable Development Strategies in Europe 2013. ESDN Quarterly Report 29 — July 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&s=archive>

14. European Sustainable Development Network 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&report_id=29

REFERENCES

1. 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy (2015) *Sustainable development in the European Union*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6975281/KS-GT-15-001-EN-N.pdf>

2. Carew-Reid, J., Prescott-Allen, R., Bass, S., & Dalal-Clayton, B. (1994). *Strategies for national sustainable development: a handbook for their planning and implementation*. London: Earthscan, IUCN and IIED.

3. Meadowcroft, J. (2007). National Sustainable Development Strategies: Features, Challenges and Reflexivity. *European Environment*, 17(3), 152-163.

4. Steurer, R., & Martinuzzi, A. (2005). Toward a New Pattern of Strategy Formation in the Public Sector: First Experiences with National Strategies for Sustainable Development in Europe. *Environment and Planning: Government and Policy*, 23(3), 455-472.

5. Bilorus, O.H., & Matsejko, Y.M. (2005). Global perspective and sustainable development. Kyiv: MAUP (in Ukr.).

6. Snitkova, N.P. (2012) Experience of strategic planning of sustainable development in EU countries. *Ekonomika ta derzhava (Economy and state)*, 11, 11-14 (in Ukr.).

7. Perga, T.Y. (2006). Standards of sustainable development. *Viche (Veche)*, 9-10, 47-50 (in Ukr.).

8. Fedun, Yu. (2014). The establishment and implementation of the policy of sustainable development in the candidate countries for EU membership. *Visnyk Lvivskoho Universytetu (Bulletin of Lviv University)*, 36, 71-80 (in Ukr.).

9. Communication from the Commission. *Sustainable Europe for a Better World: European Union Strategy for Sustainable Development* (2001). Commission of the European Communities. Retrieved from http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/innovation/pdf/library/strategy_sustdev_en.pdf

10. Communication from Mr. Almula to the Members of the Commission. *Sustainable development Indicators to Monitor the Implementation of the European Sustainable development Strategy* (2005). Commission of the European Communities. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/276524/276592/Communication+from+M.Almunia+SDI/a0e3e2f7-9ea8-4486-abcb-250d5f8806ce>

11. Council of the European Union. *Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS)-Renewed Strategy* (2006). Retrieved from <https://www.etuc.org/sites/www.etuc.org/files/st10117.en06.pdf>

12. EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth (2010). Retrieved from <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

13. Pisano, U., Lepuschitz K., & Berger G. (2013). *National Sustainable Development Strategies in Europe 2013*. ESDN Quarterly Report 29 — July 2013. Retrieved from <http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&s=archive>

14. European Sustainable Development Network 2013. Retrieved from http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&report_id=29